

**РОЛЬ КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН У МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ:
ПРАВОВИЙ АСПЕКТ****THE ROLE OF CLIMATE CHANGE IN MIGRATION PROCESSES:
LEGAL ASPECT**

**Дракохруст Т.В., д.ю.н., доцент,
професор кафедри міжнародного права та міграційної політики
Західноукраїнський національний університет**

**Марченко Н.С., к.ю.н. (PhD),
доцент кафедри міжнародного права та міграційної політики
Західноукраїнський національний університет**

У статті розглядається необхідність розуміння впливу зміни клімату на міграційні процеси. Акцент робиться саме на вчасному управлінні міграційними процесами, викликаних змінами клімату. Проаналізовано фактори, що спричиняють зміну клімату, а саме сонячні спалахи та шторми, сонячний вітер, ексцентриситет орбіти земної кулі (природні фактори) та забруднення навколишнього середовища і глобальне потепління, що зумовлюється парниковими газами і має наслідком танення льодовиків і підвищенні рівня світового океану, зміну популяції та ареалів проживання тварин тощо (антропогенні фактори). Також автори роблять акцент на негативних наслідках для людства через кліматичні зміни. Формування інфраструктури партнерства між усіма країнами світу для вирішення багатьох елементів складних проблем зміни клімату та міграції повинно мати метою перш за все комплексне вирішення проблеми міграції та переміщення, пов'язаної з кліматом. Тому міжнародна стратегія подолання наслідків змін клімату не може розвиватися окремо від проблеми міграції.

У статті зазначається, що визначення правового статусу кліматичних біженців потребує особливої уваги та ретельних досліджень з огляду на причини їх переміщення, які пов'язані із необхідністю переміщення задля збереженням їх життя, а не соціальними чи економічними чинниками як це властиво для загального розуміння поняття «біженець». Багато науковців зазначають, що «кліматичні біженці» юридично не вважаються біженцями відповідно до міжнародного законодавства про біженців. Але зведення до проблеми міграції в контексті зміни клімату до статусу «кліматичних біженців» не враховує ряд ключових аспектів, які визначають мобільність людей в разі зміни клімату та деградації навколишнього середовища. Дані аспекти вказані та охарактеризовані у статті. На основі яких було спростовано необхідність виокремлення правового статусу кліматичних біженців. Очевидно, що зміна клімату – це лиш одна із причин, що мотивує людей до переміщення як в межах однієї країни, так і за її межами. Тому необхідно акцентувати увагу на правильному розподілі ресурсів кожної країни аби протистояти міграційній кризі внаслідок змін клімату.

Ключові слова: міграція, міграційні питання, зміна клімату, біженець, кліматичний біженець, конвенція.

The article considers the need to understand the impact of climate change on migration processes. The emphasis is on the timely management of migration processes caused by climate change. Factors that cause climate change, such as solar flares and storms, solar wind, eccentricity of the Earth's orbit (natural factors) and environmental pollution and global warming caused by greenhouse gases and resulting in melting glaciers, melting glaciers and rising ocean levels animal populations and habitats, etc. (anthropogenic factors) are analyzed. The authors also emphasize the negative consequences for humanity due to climate change. Building an infrastructure of partnership between all countries of the world to address many elements of the complex problems of climate change and migration should be aimed primarily at comprehensively addressing the problem of migration and movement related to climate. Therefore, an international strategy to tackle the effects of climate change cannot be developed in isolation from the problem of migration.

The article notes that determining the legal status of climate refugees requires special attention and careful research into the reasons for their relocation, which are related to the need to relocate to save their lives, and not social or economic factors as is common for the general understanding of "refugee". Many scholars point out that "climate refugees" are not legally considered refugees under international refugee law. However, reducing the issue of migration in the context of climate change to "climate refugee" status does not take into account a number of key aspects that determine human mobility in the event of climate change and environmental degradation. These aspects are listed and described in the article. On the basis of which the need to separate the legal status of climate refugees was denied. Obviously, climate change is just one of the reasons that motivates people to move both within and outside a country. Therefore, it is necessary to focus on the proper allocation of resources of each country to combat the migration crisis due to climate change.

Key words: migration, migration issues, climate change, refugee, climate refugee, convention.

Вступ. Міграція є важливою формою адаптації до впливів зміни клімату, а в деяких випадках є суттєвою відповіддю на кліматичні загрози для засобів існування. Саме тому вирішення багатьох міграційних питань вимагає обережності щодо управління міграційними процесами, викликаних змінами клімату. Безперечно, важливо зменшити ризики для людини та гарантувати безпеку мігрантам і громадам, що їх приймають, оскільки нерегульований наплив мігрантів може спричинити продовольчу кризу чи загрозу для водної безпеки, наприклад.

Очевидно, що кліматична політика має велике значення, а боротьба з кліматичними стресовими факторами та результатами впливу міграційних процесів, стає однією із провідних нагальних проблем порядку денного міжнародної спільноти та урядів держав. Найактуальніші питання звісно стосуються дотримання міжнародних конвенцій про надання притулку та визначення гарантій правового статусу мігрантів, які вимушено покинули свої домівки у зв'язку із змінами клімату.

Безсумнівно, актуальність даного дослідження зумовлена необхідністю дослідження причин змін клімату та їх впливу на міграційні процеси, оскільки це дасть змогу сформулювати основні концептуальні підходи до вирішення проблем кліматичних мігрантів.

Мета дослідження. Дана праця має на меті дослідити фактори, що впливають на міграційні процеси через зміни клімату та виокремити найактуальніші питання, пов'язані із кліматичною міграцією. Також спростувати необхідність закріплення правового статусу кліматичних біженців на міжнародному та національному рівнях.

Аналіз останніх досліджень. Заважаючи на важливість досліджуваної тематики, варто відмітити, що до недавнього часу серед науковців проблема кліматичних мігрантів не мала особливої популярності. З огляду на міждисциплінарний характер досліджуваної проблеми, наявні наукові напрацювання здебільшого здійснювалися в рамках окремих наукових галузей. Однак, численні заходи, реалізовані в рамках діяльності міжнародних

організацій, які акцентували на зв'язку міграційних процесів із зміною клімату, спонукали науковців до досліджень даної проблеми комплексно. Загалом, особливої уваги заслуговують наукові дослідження Кетрін Хайхое та Кумі Найду, котрі запропонували свій погляд на особливості міжнародно-правового статусу кліматичних мігрантів у взаємозв'язку із причинами їх появи. А також інші зарубіжні вчені Вальтер Келін, Ніна Шрепфель, Гай Дж.Абела, Майкл Бротрагерд, Хесус Дж. Кваресмак. У цей же час, серед українських науковців дана проблематика є недостатньо дослідженою, тому потребує наукових напрацювань задля формування національної стратегії подолання наслідків зміни клімату та охорони прав кліматичних біженців. Відбулися лише обговорення щодо необхідності виокремлення ще одного правового статусу «кліматичний біженець» та критерії за якими дану особу можна ідентифікувати, такими українським вченими як О. А. Васянович, Т.В. Дракохруст, О.Ю. Сухарев, С.Ю. Чундак, І.В. Андел тощо.

Результати дослідження. На сьогодні одне із ключових місць у міжнародному праві займає вирішення проблеми зміни клімату та питань, які ними викликані. Спроб вирішити проблеми зміни клімату та запобігти негативним наслідкам на найвищому дипломатичному рівні є чимало, однак часто вони не мають очікуваного успіху з огляду на складність в узгодженні позицій учасників відповідних заходів у прийнятті консолідованих рішень.

Для міжнародного спілкування щодо змін клімату організовується ряд надважливих заходів, міжнародних переговорів та консультацій, які розглядаючи кліматичні зміни як об'єкт міжнародних переговорів. При цьому, наголошується на складності вирішення даної проблеми з огляду на її глобальний характер та можливі широкомасштабні негативні екологічні, економічні, соціальні наслідки. Крім того, комплексність даної проблеми потребує залучення спеціалістів із різних галузей знань, тому прийняття рішень є сповільненим з огляду на трудомісткість досліджень.

Проблема зміни клімату підсилюється також і тим, що у різних державах реалізується деколи абсолютно різна екологічна та економічна політика з огляду на той факт, що і наслідки змін клімату для різних країн можуть бути абсолютно різними. Такий стан речей породжує складнощі в уніфікованому підході проблем зміни клімату і спричиняє до відмов від підписання міжнародних угод в даній сфері та взяття на себе зобов'язань на міжнародному рівні щодо боротьби зі змінами клімату та життя відповідних заходів [1].

Факторами, що спричиняють зміну клімату, є сонячні спалахи та шторми, сонячний вітер, ексцентриситет орбіти земної кулі (природні фактори) та забруднення навколишнього середовища і глобальне потепління, що зумовлюється парниковими газами і має наслідком танення льодовиків і підвищенні рівня світового океану, зміну популяції та ареалів проживання тварин тощо (антропогенні фактори) [2].

Кліматичні зміни матимуть негативні наслідки для людства, зокрема передбачається зростання рівня смертності у зв'язку із відсутністю забезпечення якісними продуктами харчування, хворобами та тепловими ударами; переміщення людей із їх звичного місця проживання на інші території, (за прогнозами до середини ХХІ століття близько 200 млн. людей можуть бути виселені з території своїх держав у зв'язку із підвищенням рівня морів, сильними повенями, засухами та ін.) [1].

Передбачається, що зміни клімату матимуть надзвичайно потужний вплив на життя людей та вплинуть, зокрема, на доступ до якісної прісної води, їжі, території проживання, вплив на здоров'я і довкілля та призведуть до різних широкомасштабних змін у соціологічному, екологічному та економічному планах. Тому, виходячи із змісту резолюції ООН «Права людини і зміна клімату» важливо,

щоб при запобіганні глобальній зміні клімату держави концептуально виходили від засадничого положення про те, що для забезпечення основних прав людини, вирішення проблеми зміни клімату є необхідним [3].

У звіті, підготовленому у США для Білого Дому, вказується, що «у поєднанні з фізичною, соціальною, економічною та екологічною вразливістю, зміна клімату може вплинути на продовольчу, водну та економічну безпеку і, водночас, спричинити переміщення людей, втрату засобів до існування, ослаблення урядів, а в деяких випадках політичну нестабільність і конфлікти [4]. Підписавши Указ про «Відновлення та покращення програм переселення біженців та планування впливу зміни клімату щодо міграції», президент США вперше офіційно доручив раднику з національної безпеки підготувати звіт про зміни клімату та їх вплив на міграцію, чим власне вказав на тісний взаємозв'язок даних процесів.

Згідно спостережень науковців, десятки мільйонів людей, ймовірно, будуть переміщені протягом наступних двох або трьох десятиліть значною мірою через вплив зміни клімату. Міграція у відповідь на вплив змін клімату може варіюватися від мобільності як проактивної стратегії адаптації до вимушеного переміщення в умовах ризику, що загрожують життю. Ця рухливість може відбуватися всередині країн або з перетином міжнародних кордонів.

На сьогоднішній день мобільність населення у певних регіонах світу, які вже зазнали певних наслідків змін клімату, має переважно внутрішній характер і стосується переміщення людей ближче до безпечних місць в межах своєї країни. Однак прискорена тенденція глобального переміщення посилюють транскордонні переміщення, особливо там, де зміни клімату підсилюються конфліктом і насильством, політичною та економічною нестабільністю.

Оскільки наслідки зміни клімату посилюються, важливо зрозуміти основні чинники, які не тільки можуть пом'якшити або посилити міграцію та розробити стратегії для активного та гуманного управління цими процесами, але і гарантуватимуть людям мінімальні гарантії їх прав.

Формування інфраструктури партнерства між усіма країнами світу для вирішення багатьох елементів складної проблем зміни клімату та міграції повинно мати метою перш за все комплексне вирішення проблеми міграції та переміщення, пов'язаної з кліматом. Тому міжнародна стратегія подолання наслідків змін клімату не може розвиватися окремо від проблеми міграції.

Слід визнати, що існуючі правові інструменти для захисту переміщених осіб обмежені за обсягом і не надають належного захисту особам, які переміщені внаслідок впливу зміни клімату. Особливо це стосується осіб, які через зміни клімату покидають власні країни. Очевидно, що вони потребують особливого правового захисту оскільки у них немає альтернативи крім міграції.

Окрім міжнародні багатосторонні механізми та ініціативи для співпраці і підвищення ефективності регулювання міграційних процесів існують, однак їм бракує послідовності та узгодженості саме у вирішенні міграції, пов'язаної зі зміною клімату.

Слід звернути увагу також і на те, що зміна клімату може спричинити або посилити дефіцит ресурсів, що у свою чергу може безпосередньо призвести до конфліктів та ще більше стимулювати міграцію населення, яке перебуває у вразливих ситуаціях, намагаючись забезпечити безпеку чи засоби до існування в інших місцях [5]. Окрім того, міграція, пов'язана з кліматом, може спричинити також політичну нестабільність та посилити політичну напруженість. Часто, це пов'язано з витратами на міграцію, які постійно збільшуються, і схиляють уряди до обмежувальної політики для стримування міграції.

Ще одна проблема стосується охорони прав кліматичних біженців. Визначення їх правового статусу потребує особливої уваги та ретельних досліджень з огляду на при-

чини їх переміщення, які пов'язані із необхідністю переміщення задля збереженням їх життя, а не соціальними чи економічними чинниками як це властиво для загального розуміння поняття «біженець».

Багато науковців зазначають, що «кліматичні біженці» юридично не вважаються біженцями відповідно до міжнародного законодавства про біженців. «Біженець» - це юридичний термін, який має дуже конкретне значення, зосереджене на «обґрунтованому страху бути переслідуваним через расу, релігію, національність, приналежність до певної соціальної групи чи політичні переконання» (Стаття 1, Конвенція про статус біженців 1951 року) [6].

Відповідно до цієї Конвенції, люди, які залишають свої країни з причин, пов'язаних із кліматичними факторами, не можуть вважатися біженцями, оскільки Конвенція не визнає навколишнє середовище як агента переслідування.

Однак, хоча наявні дані про те, як зміна клімату та погіршення стану навколишнього середовища впливають на мобільність людей, зростають і є безперечними, нинішній фокус дебатів про встановлення статусу кліматичного біженця може призвести до вузьких та упереджених дебатів і надасть лише часткові рішення для вирішення проблеми.

Образ «кліматичних біженців» метафорично резонує для всіх, оскільки він відображає нинішні образи тих, хто рятується від воєн і конфліктів, які ми бачимо. З огляду на загрозу зміни клімату ми уявляємо, що мільйони людей стануть біженцями в майбутньому [7].

Але зведення до проблеми міграції в контексті зміни клімату до статусу «кліматичних біженців» не враховує ряд ключових аспектів, які визначають мобільність людей в разі зміни клімату та деградації навколишнього середовища. І ми вважаємо їх слід виділити.

1. Кліматична міграція в основному внутрішня: коли міграція внутрішня, люди, які переміщуються, знаходяться під відповідальністю власної держави, вони не перетинають кордони і не шукають захисту в третій країні або на міжнародному рівні.

2. Міграція не обов'язково є вимушеною, особливо для дуже повільних процесів, міграція все ще залишається питанням вибору, навіть якщо вона обмежена, тому країнам потрібно спочатку думати про управління міграцією та угоди, а не про захист біженців.

3. Ізоляція екологічних/кліматичних причин є важкою, зокрема, від гуманітарних, політичних, соціальних, конфліктних чи економічних. Іноді це може бути нездійсненним завданням і може призвести до довгих і нереалістичних юридичних процедур.

4. Створення спеціального статусу біженця з причин, пов'язаних зі зміною клімату, може, на жаль, мати протилежний ефект: Це може призвести до виключення категорій людей, які потребують захисту, особливо найбідніших мігрантів, які переїжджають через сукупність факторів і не можуть довести зв'язок з кліматичними та екологічними факторами.

5. Перегляд Конвенції про статус біженців 1951 року може послабити статус біженця, що було б трагічно з огляду на стан нашого світу, де так багато людей потребують захисту через переслідування та триваючі конфлікти.

6. Створення нової Конвенції може бути страшенно тривалим політичним процесом, і країни можуть не мати до цього бажання та мотиву. Багато відповідей можуть надходити від управління міграцією та політики, як це вже було зазначено в Міжнародному діалозі з питань міграції 2011 року та нещодавно прийнятому Глобальному договорі про безпечну, впорядковану та регулярну міграцію 2018 року.

Ініціатива Нансена, яка була започаткована з метою виявлення прогалин у захисті людей, які переміщуються через кордони внаслідок стихійних лих, після проведення

тематичних та регіональних консультацій також завершилася документом, який пропонує «набір інструментів» міграційної політики, а не рекомендує встановити новий статус для цих людей.

7. Дискусії щодо кліматичної міграції не повинні втрачати фокус на превентивних заходах: головна мета нашого покоління – інвестувати в кліматичні та екологічні рішення для нашої планети, щоб людям не довелося вимушено залишати свої домівки в майбутньому.

Паризька кліматична угода 2016 року пропонує спільний «якір» для кліматичних дій, які враховують мобільність людей для запобігання, мінімізації та вирішення проблеми переміщення в контексті зміни клімату.

8. Міжнародна організація з міграції заохочує до повного використання всіх уже існуючих законів та інструментів, як жорсткого, так і м'якого права в гуманітарному, праві прав людини та біженців, інструментах щодо внутрішнього переміщення, ліквідації наслідків стихійних лих, легальної міграції та інших [8].

9. Підходи, засновані на правах людини, є ключовими для вирішення проблеми кліматичної міграції: країни походження несуть основну відповідальність за захист своїх громадян, навіть якщо їх країни справді не були основним фактором глобального потепління; тому вони повинні застосовувати підходи, засновані на правах людини, для своїх громадян, які рухаються через екологічні чи кліматичні чинники. Регулярні шляхи міграції можуть забезпечити відповідний захист кліматичних мігрантів і сприяти розробці міграційних стратегій у відповідь на фактори навколишнього середовища.

Висновки. Таким чином, виникає питання вирішення подальших кроків розв'язання проблеми прибуття кліматичних біженців для конкретної країни чи декількох країн в цілому. Фактично, зараз йдеться мова про висвітлення кліматичних та екологічних факторів та створення сукупності доказів того, що зміна клімату впливає – прямо чи опосередковано – на мобільність людей.

Тобто кожна країна першочергово повинна напрацьовувати співпрацю в рамках підготовки та реалізації національних документів з адаптації до зміни клімату, зокрема план заходів щодо адаптації населення щодо зміни клімату через Концепції реалізації державної політики щодо змін клімату; брати участь у міжнародних конференціях і робити свій внесок у боротьбу зі змінами клімату; проводити міжвідомчі вебінари за участі представників Міжнародної організації з міграції щодо визначення кліматичної складової у питанні міграції; проводити інтерв'ю для держслужбовців різних відомств щодо усвідомлення наявності зв'язку між зміною клімату та міграцією.

Окрім того, не потрібно забувати про національний рівень законодавства, а саме стратегію державної міграційної політики, законні та підзаконні акти, що регулюють статус біженців та шукачів притулку, локальні акти (накази, інструкції, положення, розпорядження) суб'єктів формування державної міграційної політики. Це все допоможе підготуватися до ймовірних варіантів розвитку подій та ознайомитися з існуючими в світі практиками готовності до міграції населення через зміну клімату.

Проте, також необхідно проводити дослідження законодавства кожної країни для врахування зв'язку міграції, зміни клімату та екологічної ситуації, як саме докілья впливає на бажання змінити місце проживання. Очевидно, що зміна клімату – це лиш одна із причин, що мотивує людей до переміщення як в межах однієї країни, так і за її межами. Тому необхідно акцентувати увагу на правильному розподілі ресурсів кожної країни аби протистояти міграційній кризі внаслідок змін клімату. Повинна бути налагоджена чітка взаємодія таких сфер як гуманітарна, соціальна, оборонна, фінансова, економічна, освітня тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кліматична дипломатія в ЄС: висновки та рекомендації для України. Аналітичний документ. Експертно-дорадчий центр «Правова аналітика». 39 с. URL: <https://www.rac.org.ua/uploads/content/371/files/climate-diplomacy.pdf>.
2. Preparing for Internal Climate Migration. The World Bank. Pg. 2 (2018). Available at: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/29461/>.
3. Human Rights Council. Tenth Session Resolution 10/4. Human rights and climate change. Available at:
4. http://ap.ohchr.org/documents/E/HRC/resolutions/A_HRC_RES_10_4.pdf.
5. REPORT ON THE IMPACT OF CLIMATE CHANGE ON MIGRATION OCTOBER 2021 A REPORT BY THE WHITE HOUSE. Available at: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2021/10/Report-on-the-Impact-of-Climate-Change-on-Migration.pdf>
6. Michael Brzoska & Christiane Fröhlich (2016) "Climate change, migration and violent conflict: vulnerabilities, pathways and adaptation strategies," *Migration and Development*, 5:2, 190-210. Available at: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/21632324.2015.1022973>.
7. Конвенція про статус біженців 1951 р. URL: https://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text.
8. Migration and Climate Change. Available at: <https://olibrown.org/wp-content/uploads/2019/01/2008-Migration-and-Climate-Change-IOM.pdf>.
9. Report on the Impact of Climate Change on Migration (October 2021). Available at: <https://reliefweb.int/report/world/report-impact-climate-change-migration-october-2021>.